

पर्यावरण अहवाल

२०१६-२०१७

बि. ए. भाग - २

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय
धामणगांव रेल्वे

बैंबकी प्रकल्प

■ सादरकर्ती ■

कु. _____

बि. ए. भाग द्वितीय
श्रीराम कला महिला महाविद्यालय
धामणगांव रेल्वे

■ मार्गदर्शक ■

प्रा.जी.के.टाले
प्राचार्य
श्रीराम कला महिला महाविद्यालय
धामणगांव रेल्वे

■ मार्गदर्शक ■

प्रा. ए.पी.दोड
श्रीराम कला महिला महाविद्यालय
धामणगांव रेल्वे

ऋण निर्देश

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ अंतर्गत बी.ए.भाग २ च्या अभ्यासक्रमात पर्यावरणशास्त्र या विषयाचा समावेश करण्यात आला आहे. आज पर्यावरणाच्या वेगाने होणाऱ्या अवनतीमुळे पर्यावरणीय आपत्तीची संख्या व तीव्रता वाढत चालली आहे. यावर नियंत्रण मिळवायचे असेल तर या समस्यांची जाणीव समाजातील सर्व घटकांना झाली पाहिजे. विशेषतः युवा वर्गाला झाली पाहिजे. कारण त्यांच्या पासून परिवर्तनाची अपेक्षा असते. या उद्देशातूनच या विषयाचा अंतर्भाव विद्यापीठीय अभ्यासक्रमात आलेला आहे.

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय बी.ए.भाग २ च्या पर्यावरण अभ्यास भेटीसाठी यवतमाळ जिल्ह्यातील बेंबळा नदीवर बेंबळा प्रकल्पाची निवड करण्यात आली. दि. ०३-०४-२०१७ रोजी बी.ए.भाग २ सर्व विद्यार्थ्यांनी बेंबळा प्रकल्पास भेट दिली या अभ्यास भेटीमध्ये पर्यावरणाचे जैव विविधतेचे निरीक्षण करण्यात आले.

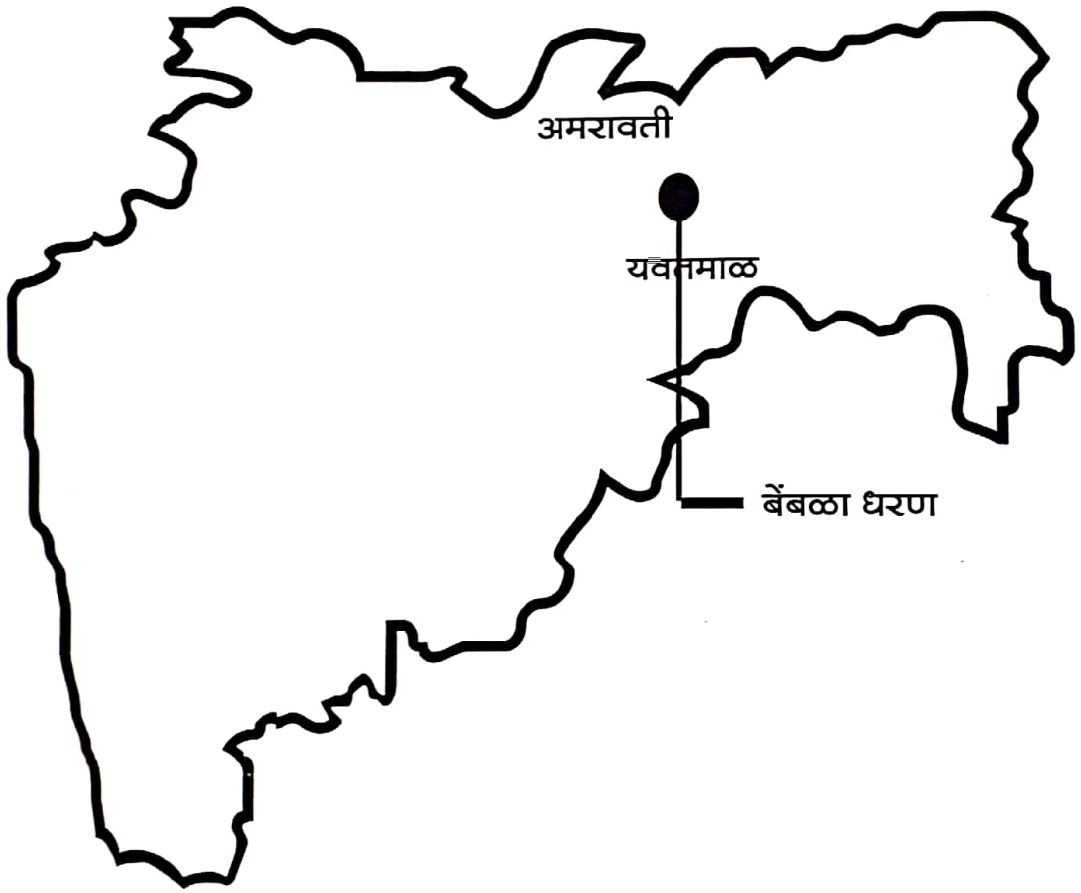
या भेटीसाठी संस्थेचे अध्यक्ष मा.अरूणभाऊ अडसड, स्थानिक व्यवस्थापन समिती अध्यक्ष मा.अशोकभाऊ पनपालीया, संस्थेचे सचिव मा.घनश्यामजी मेश्राम यांचे आम्ही मनपूर्वक आभारी आहे. तसेच महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.बी.एस. चंदनकर प्रकल्प भेटीकरीता मार्गदर्शन केले त्याबद्दल आम्ही त्यांचे आभारी आहोत. तसेच प्रा.डॉ.जी.के.टाले, प्रा.ए.पी.दोड, प्रा.वाय.एस.काशीकर, प्रा.एन. राऊत, प्रा.एन.एम.बिहाडे, प्रा.राजेश आडे यांनी अभ्यास भेटीसाठी आयोजन केले याकरीता आम्ही त्यांचे आभारी आहोत.

तसेच महाविद्यालयातील प्राध्यापक वृंद शिक्षकेतर कर्मचारी नागोरावजी पंचबुध्दे यांचे आम्ही मनपूर्वक आभारी आहोत. या शिवाय बेंबळा प्रकल्पातील पाटबंधारे कर्मचाऱ्यांनी आम्हाला पिण्याच्या पाण्याची व जेवणाच्या जागेची सुविधा उपलब्ध करून दिल्याबद्दल आम्ही त्यांचे आभारी आहोत.

बी.ए.भाग दोन च्या विद्यार्थ्यांनी

प्रकल्पाचें स्थान

बेंबळा प्रकल्प
ता.बाभुळगाव
जि.यवतमाळ

बेंबळा प्रकल्प

प्रस्तावना

बेंबळा प्रकल्प हा कारंजा लाड येथील ऋषी तलाव बेंबळा नदीवर बाभुळगाव तालुक्यात खडक सावंगा या ठिकाणी आहे.

या प्रकल्पाची स्थापना १९९३ साली करण्यात आली. जवळ पास २४ गावे या प्रकल्पाच्या पाण्यात बुडाली. त्यांच्या पुर्नवसनाची प्रक्रीया सुरू आहे. या प्रकल्पाखाली १०,००० हेक्टर एवढे शेत जमिनीचे क्षेत्र पाण्याखाली बुडाले. या धरणाची लांबी ७६५० मी असुन उंची ३९.१५ मी. एवढी आहे. या धरणास २० वक्रकार दरवाजे असुन ते विद्युत पुरवठ्याद्वारे स्वयंचलीत होतात. या धरणातील पाण्याद्वारे ५३००० हेक्टर जमीन सिंचनाखाली आली आहे. प्रकल्पातील मुख्य कालवा बाभुळगाव कळंब, राळेगाव, नेर या तालुक्यात जातो.

सदर प्रकल्पातुन १००० की.व्हॅट एवढ्या क्षमतेचे विज उत्पादन होते. हा प्रकल्प बेंबळा नदीवर २५८ मी. उंचीवर वसलेला आहे. प्रकल्पाची अती उच्च जलपातळी २६९.५० मी. इतकी आहे.

प्रकल्पाचे स्थान

प्रस्तुत प्रकल्प हा यवतमाळ जिल्हयातील बाभुळगाव तालुक्यातील खडक सावंगा रस्त्यावर

अक्षवृत्तीय व रेखावृत्तीय स्थान

अक्षवृत्तीय स्थान $20^{\circ} 33' 43''$ उत्तर अक्षवृत्त.

रेखावृत्तीय स्थान $76^{\circ} 0' 00''$ पुर्व रेखावृत्त

महाविद्यालयापासुन अंतर

२२ कि.मी.

समुद्रसपाटीपासुन उंची

२५८.६६ मी.

पर्जन्यवृष्टी वार्षिक सरासरी

८० से.

कमाल तापमान

४५° से.

किमान तापमान

९° से.

प्रकल्पाचे फायदे

१) पिण्याच्या पाण्याची व्यवस्था

बेंबळा नदीवरील प्रकल्पामुळे बाभुळगाव शहर व यवतमाळ जिल्ह्यातील ग्रामीण वासीयांना पेय जलाची उपलब्धता झाली त्यामुळे ग्रामिण विभागातील पाणी टंचाई कमी झाली.

२) जलसिंचन

बेंबळा प्रकल्पामुळे यवतमाळ जिल्ह्यातील बाभुळगाव, राळेगाव, कळंब, नेर या तालुक्यात कालव्याव्हारे पाणी पुरवठा होवून ५३००० हेक्टर जमीन जलसिंचीत झाली यामुळे शेतकऱ्यांना वर्षातून दोन ते तीन पिके घेता येतात.

३) मासेमारी

या प्रकल्पामध्ये वर्षभर पाणी उपलब्ध असल्याने येथे शासनातर्फे व खाजगीरीत्या जलाशयात मत्स्य बिजे सोडून मासेमारी व्यवसाय करण्यात येतो यामुळे परिसरातील लोकांना रोजगार उपलब्ध झाला.

४) विजनिर्मीती

या प्रकल्पातील पाण्याच्या गुरुत्वाकर्षण बलाव्दारे विद्युत जनित्रे फिरवून १००० कि.व्हॅट विजनिर्मीती केली जाते.

५) पर्यटन

हा प्रकल्प धामणगांव यवतमाळ या राज्य मार्गावर ३ कि.मी. पश्चिमेस आहे. वाहतुक साधनाच्या व वाहतुक जाळ्यांच्या सुविधेमुळे येथे येणाऱ्या पर्यटकांची संख्या वाढत आहे. पर्यटकांमुळे येथील लोकांना थोड्याफार प्रमाणात रोजगार निर्मीती होत आहे.

६) लोकांच्या उत्पादनात वाढ

या प्रकल्पामुळे येथील शेतीत बारमाही सिंचन व्यवस्था झाल्याने शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढले त्यांचे उत्पन्न वाढल्याने इतर व्यावसायिकांचेही उत्पन्न वाढले.

प्रकल्पाचे तोटे

१) पुर्नवसनाचा प्रश्न

प्रस्तुत प्रकल्प निर्मितीसाठी २४ गावांना विस्थापीत करण्यात आले यामुळे त्यांचे पुर्नवसन अजूनही पूर्णपणे झालेले नाही. या गावातील शेतकऱ्यांच्या सुपीक जमिनी प्रकल्पाखाली गेल्या मात्र त्यांना अजूनही शासनातर्फे जमिनीचे वाटप करण्यात आलेले नाही. बहुतांश लोकांना पुर्नवसीत गावात जागा व घर मिळाले नाही.

२) क्षारयुक्त मृदा

या प्रकल्पातील पाण्यावर सततचे सिंचन केल्याने तसेच कालव्यातील पाणी जमिनीत झिरपल्याने सततच्या ओलाव्याने जमिनीतील खालचे क्षार वर येवून क्षारयुक्त मृदा तयार होत आहे त्यामुळे त्या जमिनीची उत्पादकता तयार होवून त्या नापिक बनत आहे.

३) प्रकल्पग्रस्तांवर अन्याय

ज्यांनी धरणासाठी जमिन व घरे दिली त्यांना त्या मोबदल्यात तेवढी जमीन व घरे मिळाली नाही त्यांच्या संपत्तीचे योग्य मुल्यमापन झालेले नाही. असे पुर्नवसीत गावात शाळा, महाविद्यालय, दवाखाना, पोस्ट ऑफीस, क्रिडांगण, वाचनालय इ. सोयी सुविधांचा अभाव आहे.

४) प्रदुषणाचा प्रश्न

या परिसरात बेंबळा प्रकल्पामुळे लोकांची व वाहनांची वर्दळ वाढली त्यामुळे वायुप्रदुषण, जलप्रदुषण, ध्वनीप्रदुषण निर्माण होत आहे.

५) गुरांच्या चाऱ्याचा प्रश्न

हा प्रकल्प निर्माण होण्याआधी येथील फार मोठा भाग कुरनाखाली होता त्यामुळे गुराढोरांसाठी मोठ्या प्रमाणात गवत, चारा, वैरान उपलब्ध होते. परंतु ती कुरने पाण्याखाली आल्याने गुरांच्या चाऱ्याचा प्रश्न गंभीर बनला आहे.

निष्कर्ष

- १) बेंबळा प्रकल्पाला भेट देण्यासाठी खडक सावंगा फाट्यावर उतरावे लागते, परंतु तेथे प्रकल्पापर्यंत जाण्यास कोणतेच वाहतुकीचे साधन सहजासहजी उपलब्ध होत नाही. महाराष्ट्र शासनातर्फे किंवा खाजगीकरणाच्या सहकार्यातून पर्यटकांसाठी वाहतुक साधनांची परिपूर्ण व्यवस्था व्हावी.
- २) खडक सावंगा हे प्रकल्प ३ कि.मी. चे अंतर असुन बहुतांश प्रवासी तेथुन पायी चालत जातात. परंतु या रस्त्याच्या दुतर्फा झाडे नसल्याने त्यांना ऊन, वारा, पाऊस याचा त्रास होतो म्हणुन या रस्त्याच्या दुतर्फा तसेच प्रकल्पाच्या ठिकाणी मोठ्या प्रमाणात वृक्षारोपन करायला हवे.
- ३) या ठिकाणी पिण्याकरीता सार्वजनिक नळ उपलब्ध नसल्याने पिण्याच्या पाण्याची गैरसोय म्हणुन पर्यटकाची वाढती लोकसंख्या पाहता तेथे पिण्याच्या पाण्याची मुबलक व्यवस्था करण्यात यावी.
- ४) या प्रकल्पातुन केल्या जाणाऱ्या सततच्या सिंचनामुळे व कालव्याच्या पाझरणान्या पाण्यामुळे काही शेत जमिनी क्षारयुक्त बनून नापिक होत आहे.
- ५) या प्रकल्पाच्या स्थापनेमुळे अनेक गावे धरणक्षेत्रात बुडाली त्याचे पूर्णपणे अजुनही पुर्नवसन झालेले नाही. याकडे शासनाने विशेष लक्ष द्यायला हवे. तसेच पुर्नवसीत गावात प्रकल्पग्रस्तांना मुलभुत सोयी सुविधा पुरविण्यात याव्या.
- ६) धरण परिसरात मोठ्या प्रमाणात वसाड व पडीत क्षेत्र आहे तेथे वृक्ष लागवड करावी.
- ७) या प्रकल्पाला भेटी देणाऱ्या अभ्यासकासाठी विश्रामगृह, निवासस्थान व इतर सोयी सुविधा पुरविण्यात याव्या.
- ८) या प्रकल्पावरील सुरक्षा व्यवस्था आणखी कडक करायला हवी. कारण समाजकंठक किंवा आतंकवादी अशा ठिकाणी घातपात करू शकतात.
- ९) येथे येणाऱ्या पर्यटकांमुळे कमालीची अस्वच्छता निर्माण होत आहे म्हणुन हा परिसर येथुन स्थानिक व्यवस्थापनाद्वारे वेळोवेळी स्वच्छ करण्यात यावा.
- १०) या ठिकाणी धामणगांव, बाभुळगाव येथुन दररोज एस.टी.बससेवा सुरू करण्यात यावी.

Shriram Kala Mahila
Mahavidyalaya
DHAMANGAON RI